

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
RIIKLIK KIRJANDUSMUSEUM

KOGUMISTÖÖ JUHENDAJA

RAHVALUULE ALAL

Nr. 1

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
RIIKLIK KIRJANDUSMUSEUM

KOGUMISTÖÖ JUHENDAJA RAHVALUULE ALAL

Nr. 1

Kohustuslik kontrollseksemplar

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU, 1948

14500
A-17452

Üleskutse rahvaluulelise materjali kogumiseks.

Rahva suuline looming — rahvaluule — levides suust suhu ja põlvest põlve, seob käesolevat aega rahvapärimate ahelikuna kauge minevikuga sajandist sajandisse. Meie endispõlvede juttudes, lauludes, vanasõnades ja kommetes kajastub algelise inimese võitlus loodusega, peegelduvad sotsiaalse elu nähtused, ilmnevad muistse kultuuri sugemed.

Eesti rahva ajalugu on minevikus kirjutatud rahvale võõraste, rahvavaenulike valitsevate klasside poolt, kes kujutasid talurahvast ühtse, klassideta ja kihtideta tervikuna. Uurides oma rahva minevikku vajame me andmeid rahva enda arusaamade kohta ühiskondlikest vahekordadest ja ajaloolistest sündmustest. Et neile keerukaile küsimustele usaldatavaid vastuseid leida, on vaja rikkalikult ainetikku, mis võimaldab teaduslikult läbi-kaalutud tulemusi.

Rohkem kui saja aasta kestel on kogutud väga palju eesti rahva suulist loomingut. Rahvaluulekogumine arenes eriti hoogsalt 1888. aastast alates dr. Jakob Hurda üleskutse peale. Lige-male 1400 väga mitmesugusesse elukutsesse kuuluvat inimest kogus palju väärtuslikku ainetikku, mida rahvas pika aja kestel oli loonud. Liialduseta võib öelda, et r a h v a s i s e päästis hävi-mast oma suulise loomingu paremiku. Aga kõik see moodustas siiski veel ainult osakese paljukülgselt vaimuvarast. Kogumistööd on hiljem mitmed isikud ja asutused jätkanud. Nõukogude korra ajal teeb seda Eesti NSV Teaduste Akadeemia Riikliku Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakond.

Pidevalt jätkuvat ning süstemaatilist kogumistööd on sõja-aastad palju tõkestanud. Saksa fašistliku okupatsiooni rängad päevad tõid rahvaluule kogumisse seisaku. Laialdane ja tihe rahvaluule korrespondentide võrk, kellega Riiklikul Kirjandusmuuseumil oli hästi juhustatud koostöö, lakkas tegutsemast. Sõjasündmused paiskasid laiali nii korrespondentide võrgu liikmed kui ka materjalikogud. Tänu Riikliku Kirjandusmuuseumi kaastööliste valvsusele säilisid rahvaluulekogud maa-asulais siiski kahjustamatult. Nõukogude valitsuse erilise hoolitsuse ja igakülgse abi tõttu võimaldus kõik evakueeritud kogud tagasi tuua Tartu, samadesse RKM-i tulekindlaisesse keldreisse, kus neid on hoitud juba kaks aastakümnet.

Nende kogude suurus on käesoleval ajal ühtekokku umbes 726 000 lehekülge, kus näit. rahvalaule on ligikaudu 203 000 üksust, rahvajutte 91 000, vanasõnu ja kõnekäände 160 000, kombeid 290 000, peale selle veel rahvamänge, tantse ja muid vähemaid rahvaluuleliike.

Meie aga ei tohi ega saagi rahulduda üksnes mineviku pärandiga.

Põhiline murrang on toimunud meie maa ja rahva ühiskondlik-majanduslikus korras. Sotsialistliku ülesehitustöö ajastu esitab meile senisest suuremaid nõudeid. Marksistlik-leninlik maailmavaade võimaldab õigesti mõista rahvaluule olemust. Kõik varemini kogutud rahva suuline vanavara tuleb seepärast võtta uuele läbivaatusele ja kriitilisele ümberhindamisele. Minevikku heidetud pilgule avaneb hulk lünki ja puudusi, millede täiendamiseks ja parandamiseks tuleb korraldada uus ulatuslik vanavara kogumine. See ülesanne nõuab viivitamatult tööle asumist, sest minevikulise ainetiku kirjapanemise võimalused vähenevad meil iga mööduva päevaga. Kustub nende vanakeste elu, kelle mälus on säilinud aastakümneid endispõlvede rahvapärимused.

Mõnikord arvatakse, et rahvaluulelist materjali on kogutud juba külluses, nagu ei oleks enam senistele kogudele midagi juurde lisada ega juurde leida. Kuid mistahes küsimust uurides

selgub alati, kui väga vajatakse arvukaid teisendeid, samade nähtuste üleskirjutusi eri kohtadest.

Samal põhjusel vajatakse materjali ka mitmesugustest eri aegadest. Me teame, et rahvaluuleline looming ei lakka olemast kunagi täiesti, ta ainult väheneb, teda pidurdavad mitmesugused põhjused, või siis muutub ta teiseks (nagu hakkas näit. vana rahvalaul 19. sajandil kaduma, selle asemele tuli uus, lõppriimiline rahvalaul). Rahvaluule üleskirjutamise töö ei ole kaugeltki lõpetatud.

Esiteks on kogujad kõrvale jätnud suure osa rahvaluulest, kus avalduvad mõisniku ja selle käsilaste (pastori, kupja, kiltri jt.) feodaalsed suhted talurahvaga, samuti teomeeste ja vaimutüdrukute, sulaste ja teenijate, popside ja vabadikkude võitlus peremeeste vastu, seega klassivõitlus nii mõisa ja küla vahel kui ka klassivõitlus eesti külaühiskonnas. Selle ainstiku tundmaõppimine on aga suure väärtusega meie rahva ajaloo õige pildi saamiseks.

Teiseks ei seisa rahvaluuleline looming kunagi paigal. Rahvalaul ja muinasjutt, mis kuuekümmne aasta eest üles kirjutati, on tänapäevaks rahva suus palju muutunud. Nende uuenevate teisendite kaudu võime selgitada rahvaluule loomingulist suunda. Kui üleskirjutusi tehakse teaduslikele nõuetele vastavalt, siis avaneb meile neis rahva vaimu allikais üksikute ühiskondlike kihtide ideoloogia, vaimsed huvid ja ühiskondlike võitluste mõte.

Kolmandaks tekib ka praegusel ajal rahvaluulet. Senised üleskirjutajad on mõnikord uut rahvaluulet alahinnanud. Aga ometi andis 1905. a. revolutsioon, Suur Sotsialistlik Oktoobri-revolutsioon, kodusõda, kõige enam aga Suur Isamaasõda rohkesti rahvaluulet, milles avaldub meie töötajate võitlus oma vaenlaste vastu, nende võitlus oma parema tuleviku eest, ja mis peegeldab kõige otsesemalt suuri ajaloolisi sündmusi meie rahva elus.

Eriti vähe on kogumisel silmas peetud linnade ja vabrikute rahvaluulet, missugune looming kestab veel tänapäevgi.

Nii suureulatusliku ülesande teostamine ei ole võimalik ainult teaduslike asutiste tööjõudude abil, vaid see peaks haarama üle kogu maa laiu rahvahulki, kes aitaksid kaasa nii minevikulise kui ka kaasaegse rahvaluule kogumistöö.

Kogutavad aineligid oleksid peajoontes järgmised:

I. Vanad ja uuemad rahvalaulud.

II. Rahvajutud (muinasjutud, kohamuistendid, naljandid).

III. Vanasõnad, kõnekäänud, mõistatused.

IV. Kombestik (pulma-, matmis-, talgu-, mitmesugused kalendritähtpäevade ja teised kombes).

V. Tööstusrajoonide, käitiste, tehaste ja vabrikute rahvaluule (tööliste hulgas tekkinud laulud, naljad, ütlused, mälestusteatmed, tööliste kombes ja muud sarnast).

VI. Revolutsioonilisi meeolusid kajastav rahvaluule (laulud ja jutustused revolutsioonidest, ülestõusudest, vastuhakkudest, poliitilisest võitlusest).

VII. Suure Isamaasõja rahvaluule (kõik laulud, jutustused, naljandid, ütlused, mis tekkinud ja levinud nii rindel ja tagalas kui ka saksa vägede poolt okupeeritud maa-aladel, samuti rahvalooming, mis sihitud fašistlike okupantide vastu, ja sõdurite lauluvihikud).

VIII. Tänapäeva elu peegeldav rahvaluule.

Käesoleva üleskutsega pöörduetakse kõigi õpetajate, rahvamajade juhatajate, kultuuriinstruktorite, asutiste kultuurikomisjonide, kommunistlike noorte, naiskomisjonide ja kõigi teiste poole ülesandega asuda rahva suulise loomingu kogumisele, et kirja panna ja säilitada järelopvedele rahvaluulet, mis on väga oluliseks teguriks eesti rahva sisult sotsialistliku ja vormilt rahvusliku kultuuri edasiseks arendamiseks, olles ühtlasi ammen-damatuks allikaks meie ajaloolastele, kirjanikele, kunstnikele, keeleuurijaile ja paljudele teistele.

Kutsume üles kogu töörahvast selle suure varanduse kogumisel kaasa töötama. Iga vald pidagu oma aukohuseks leida isi-

kuid, kes teeksid kirjapanekuid meie rahva minevikulisest ning kaasaegsest rahvaloomingust.

Asugem kõikjal innukalt tööle selle suure ja tähtsa ülesande teostamiseks!

Kõigil kogumistööst huvitatuil tuleb pöörduda juhiste ja kirjutusmaterjali saamiseks aadressil: ENSV Teaduste Akadeemia Riikliku Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakond, Tartu, Aia 42.

H. Kruus,

ENSV Teaduste Akadeemia president.

A. Haberman,

ENSV Teaduste Akadeemia
Riikliku Kirjandusmuuseumi direktor.

Soove rahvaluule kirjapanijaile.

ENSV Teaduste Akadeemia Riikliku Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakond on meie rahva suulise loomingu varaait, kuhu on koondatud kõik käsikirjalised rahvaluulekogud, mida enamikus on kirja pannud vabatahtlikud kaastöölised üle kogu maa. Rahvaluuleosakonna ülesandeks on neid kogusid korraldada, uurijaile kasutamiskõlblikuks teha ja ühtlasi jätkata ka kogumistööd.

Rahvaluulekorjandused säilitatakse Riikliku Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakonnas raamatukujulistes köidetes. Selleks, et kirjapanekud oleksid nii sisuliselt kui ka tehniliselt väärtuslikud, esitatakse siin mõningad soovid ja näpunäited, mida tuleks rahvaluulekogujail ja kirjapanijail arvestada.

Mida koguda?

Kogutavate ainealade loetelu leidub eespool esitatud üleskutses. Teame, et rahvaluule tekib suuliselt ja kandub edasi suust suhu, seepärast ei tule koguda trükikirjandusest (raamatutest, ajakirjadest, ajalehtedest) omandatud ainekku (laule, jutte, vanasõnu, mõistatusi, kombeid jm.). Samuti ei ole lubatud teha trükiallikate järgi ümberjutustusi ega ümberkujundusi. Kogumisele ei kuulu ka oma loodud luuletused, kui need pole üldtuntud. Küll aga tuleb kirja panna säärased kohapealsed laulud, värsid, jutustused ja ütlused, mis on saanud üldiselt kasutatavaks, sel juhul tuleks lisandada ka andmed selle looja kohta.

Kui kaks jutustajat või laulikut teavad sama juttu, laulu, vanasõna jne. pisut erineval kujul, siis pandagu kirja mõlemad kujud eraldi.

Kui koguja on varem midagi ligikaudu seesugust juba kustki lugenud, mida hiljem kuuleb rahvasuust, eriti mõnelt vanemalt inimeselt, kes seda on omandanud suulise traditsiooni kaudu, siis tuleb see rahvasuust kuuldav (jutt, laul, vanasõna või miski muu) kindlasti üles kirjutada. Teaduslikus uurimistöös on olulise tähtsusega iga laulu, jutu, mõistatuse jne. arvukad üleskirjutused võimalikult paljudest maakohtadest.

Vanasõnadele ja kõnekäändudele märgitagu juurde ka selgused, samuti mõistatustele lahendused. Kui võimalik, võiks lauludele juurde kirjutada ka viisid, milledega neid lauldakse.

Kuidas koguda?

Kogumistööd alustades oleks soovitav esijoones kirja panna need ained, mida koguja teab omist kogemusist ja tähelepanekuist (näit. mängu) või mis tema koduümbruses on üldtuntud (laulud, naljandid, lasteluule, kombed, jutud teatud kohtadest jne.). Koguja märkab peagi, et seda, mis ta ise mäletab, on vähe, pöörduv teiste poole küsimustega ja nii leiabki mõne hea lauliku või jutustaja. Kasutatagu selleks vabu õhtutunde, puhkepäevi, pühi ja perekonnapidusid, mil inimestel on vaba aega ja seetõttu ollakse meelsamini valmis jutustama või laulma.

Tavaliselt on küll nii, et isikud, kelle poole pööratakse rahvapärimate saamiseks, vastavad esialgu, et nad ei tea midagi. Seepärast on soovitav küsida algul midagi üldtuttavat, mille peale enam-vähem igaüks võiks midagi vastata. Kergemateks aineteks, mida alguses võiks küsitleda, oleksid näit. mõistatused (teab ju enamasti iga inimene mingisuguseid mõistatusi), isiklikud või vanemalt kuulnud mälestused (mõisaorjusest, talude raharendile mineku ja päriseks ostmise ajast, nälja- ja katkuaegadest ja muust), elutähtpäevade ja kalendritähtpäevade kombed (näit. kuidas on kosjas käidud, pulmi peetud, vanasti ja nüüd, rikkamatel ja vaesematel? Kuidas toimuvad matused? Missuguseid kombeid tuntakse kohapeal ühenduses mardi- ja kadripäevaga? Või küsimused mingisuguste teiste kommete kohta).

Küsitlemise algul on soovitatav pidada silmas ka individuaalseid omadusi ning pärida tuntud jutumehelt jutte ja naljandeid, tuntud laulikult laule jne. Kui küsitlav on juba esimestele küsimustele teadnud vastata, tõuseb ta endausaldus ja ta püüab veel midagi meelde tuletada.

Et saada vastuseid Riikliku Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakonna poolt koostatud küsitluskavadele, on soovitatav teatava aine või ala kohta esialgu pärida üldiselt, siis alles juhtida jutustamist üksikasjalisemate küsimuste esitamisega soovitud radadele. Nii tuleks näit. põllunduskombeid küsitledes hoida käepärast vastav küsitluskava, alustada juttu vanadest põlluharimisviisidest ja siis jutu kestel esitada lähemaid küsimusi sõõru tegemisest, kütise põletamisest, künnist, külvist jne. Kui üks jutustaja kõigele vastata ei tea, küsitagu sama asja veel teiselt või kolmandalt.

Küsimusi esitatagu nii, kuidas tundub sobivam. Alati ei maksa tingimata sellest sõnastusest kinni pidada, mis küsimuskavades antud, sama võib väljendada ka oma sõnadega.

Küsitlemisel tuleb arvestada sedagi, et liialt ei väsitata küsimustega jutustajat või laulikut; kui see avaldab tüdimust, siis on parem jätkata juttu teine kord või pärida teateid mõne teise ala kohta.

Kirjapanekute keelest.

Kirjapanekud tehtagu kohalikus keelemurdes ja kõneviisis. Rahvalaulud, vanasõnad ja kõnekäänud, võimalust mööda ka jutud, kirjutatagu täpselt, vastavalt jutustaja või lauliku esitamisele. Murdesõnad ja rahvapärased nimetused tuleb kõikides jutustustes, kommete kirjeldustes, lauludes ja teistes rahvaloomingu toodetes tingimata säilitada.

Rahvaluuleliste kirjapanekute murdekeel olgu loomulik, niisugune, nagu ta tegelikult esineb. Koguja ärgu hakaku ise jutustajate keelt parandama ega ümber tegema.

Häälikut peenendus (muljeerimine) märgitagu tähe paremale poole kõrvale või kahe tähe vahele kommaga: *kol'l*, *al'djas*, *ton't* jne. Mõnes murdes on kirjakeele pikad vokaalid *ee*, *oo*, *öö*

tugevas astmes muutunud, nii et *ee* ligineb häälduselt *ii*-le, *oo* *uu*-le ja *öö* *üü*-le. Kirjutatagu need nii, nagu just hääldatakse. Kui kohalikus murdes esinevad vahepealsed häälikud, siis kirjutatagu vastavalt *ee* (*e* ja *i* vaheline häälik, näit. *mees*, *teenma*), *oo* (*o* ja *u* vaheline häälik: *koorm*, *loomi*) ja *öö* (*ö* ja *ü* vaheline häälik, näit. *öösi*, *töö*). Kus aga räägitakse *mees* asemel *mits*, *öösi* asemel *üüsi* jne., seal tuleks nii ka kirjutada¹.

Kirjapanekuteks on kõige kohasem kasutada koolivihi-
kuid, mida Riiklik Kirjandusmuuseum saadab soovi korral
kogujatele kätte. Vihikutes jäetagu lehekülje välisäär umbes
3 cm laiuselt ja siseäär umbes 2 cm laiuselt tühjaks. Soovitav
on kirjutamisel kasutada tinti.

Kõigele, mida kogutakse, märgitagu juurde, kellelt teated
on saadud (perekonna- ja eesnimi, vanus, sotsiaalne päritolu,
tööala) ja kus laulik või jutustaja elab (vald, küla, talu). Kui ta on
pärit kustki teisest vallast või on seda, mida ta jutustab, kuulnud
või näinud kuskil mujal, siis märgitagu ka see juurde. Vajalik
on ka näidata, millal materjal on kogutud. Samasugused täp-
sed andmed tuleks esitada ka kirjapanija enda kohta. Need teat-
med on vajalikud teadusliku töö täpsuse saavutamiseks.

Et hoiduda asjatutest kordamistest, on soovitatav juhul, kui
kõik kogutud materjal on järjekorras nummerdatud, märkida
andmed nii kogujast endast kui jutustajatest iga vihiku esi-
mesele (ja tarbekorral veel teiselegi) leheküljele, jättes selle üle-
misse äärde veel paar rida tühja ruumi — vastavate märkuste
tegemiseks Rahvaluuleosakonnas. Muu tekst algaks alles tei-
selt või kolmandalt leheküljelt. Nii võiks eeskujulik korjandus-
vihik alata umbes järgmiselt:

.....
.....

Korjaja: Mihkel Mõtus.

Elukoht: Tartumaa, Elva vald, „1. mai kolhoos“.

Postiaadress: Elva, „1. mai kolhoos“.

---

¹ Kui esitatud märkimisviis tundub raskena, võib seesugune märki-
mine ära jääda.

Jutustajad:

Teatmed 1—15 jutustanud Andres Mõtus, sünd. 1893, kolhoosnik, end. kehvik. Elab „1. mai kolhoosis“.

Sündinud Tartumaal, Elva vallas. Jutud kuulnud oma emalt.

Teatmed 16—28 jutustanud soovhoositöeline, endine taluteenija, Maria Laasi, sünd. 1890. Elab Tartumaal, Ropka vallas, Ülenurme soovhoosis. 20-aastasena tulnud siia end. Pärnu-Jaagupi kihelkonnast, kus on kuulnud jutustatud ainetikku. Materjal on kogutud 27. ja 31. dets. 1947.

Kui korjaja kirjutab midagi isiklikest mälestustest ja tähelepanekutest, siis nimetatagu sedagi vihiku algul, jutustajate kohta käivate teadete hulgas. Näit.: 1—12 — korjaja oma mälestuste järgi (~ oma tähelepanekute põhjal).

Et jutustajate kohta käivad andmed märgitakse vihikute esimesele lehele, see on normaalne viis, millest on soovitatav kinni pidada. Kuid on siiski ka erandlikke juhtumeid, näit. niisugusel korral, kui materjali on väga paljudelt isikutelt ja igaühelt ainult 2—3 lühikest pala (näit. vanasõnad ja kõnekäänud, mis juhtumisi kuulatakse, koondatakse omaette vihikusse). Sel puhul on hõlpsam kirjutada andmed igalt isikult saadud teadete ette ega ole vaja kõiki andmeid koondada esimesele lehele.

Kogutud materjal tuleb saata aadressil: ENSV Teaduste Akadeemia Riikliku Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakond. Tartu, Aia 42.

Hoolikalt koguda Suure Isamaasõja rahvaluulet!

Suure Isamaasõja ajajärk on väga mitmekülgsest kajastunud kõigi nõukogude rahvaste kirjanduses ja kunstis. Kuid Suure Isamaasõja ainekul ja temaatikal on tekkinud ka palju suulist rahvaloomingut. Et Suure Isamaasõja sündmused, juhtumused ja tegelased on leidnud jäädvustamist ka rahvaluules, siis on omistatud erilist tähelepanu Suure Isamaasõja rahvaluule kogumisele, et nende karmide ja kuulsusrikaste võitlusaastate mälestusi säilitada tulevastele põlvedele.

Üleliidulises ulatuses koguvad eelnimetatud materjale Riiklik Kirjandusmuuseum Moskvas, NSVL Teaduste Akadeemia Etnograafilise Instituudi Rahvaluulesektor Moskvas ja Leningradis, Üleliiduline Rahvaloomingu Keskmaja Moskvas ja mõningad teised uurimiskeskused. Kogumistöö algas juba Suure Isamaasõja algul. Sõja kestel tehti kirjapanekuid väeosades, haiglates ja rindelähedastes kultuurimajades, saadeti eriekspeditsioone vabastatud rajoonidesse jne. Nii on jäädvustatud tuhandeid rahvalaule, vanasõnu, kõnekäände, rahvajutte ja muud.

Eesti NSV-s on alates 1946. aasta algusest Suure Isamaasõja rahvaluule kogumist organiseerinud ka Riikliku Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakond. Selle ülesandega käisid Kirjandusmuuseumi esindajad omal ajal Eesti Kaardiväe Laskurkorpuse väeosades, avaldati üleskutseid ajakirjanduses, saadeti eri küsimuslehti oma korrespondentidele ning püüti erilise hoolega kogumistööd teha Tartus elavate demobiliseeritute hulgas. Selle töö tulemuseks on seni umbes 1200 lk. Suure Isamaasõja rahvaluulet, peamiselt laule ja kõnekäände. Ent see pole küllaldane. Kogu-

mistööd tuleb tingimata jätkata ja laiendadaagi. Eesti rahva kangelaslik võitlus saksa röövvalutajatega — see peab leidma väärikat jäädvustamist võimalikult ulatusliku sellesse puutuvate rahvaluuletoodete kogu näol.

Senised materjalid on saadud enamikus Tartu demobiliseeritult. Eriti arvukalt on ešitanud sõdurilaule ja mitmesuguseid mälestusteatmeid sm. Paul Tõldsepp. Kiiduväärse täpsusega on teinud kirjapanekuid sm. Joh. Jürissaar. Laulude juurde on märgitud ka tekkimisaeg, laulude viisid jne. Väärtuslikke materjale on saadud ka endistelt kaardiväelastelt sm. Harald Saidlalt, sm. Lembit Laasilt, sm. Hugo Külalt, sm. M. Sõstšikovilt, sm. M. Pesti'lt ja paljudelt teistelt. Huvitavaid sõjameeste kõnekäände on kogunud sm. Mari Must ja mitmed teised.

Kuid kogumata on veel väga palju. Et kõik selline sõjameeste poeetiline looming nüüd rahuajal kergesti ununeb, on vaja kogumistööga rutata. Seepärast pöördumegi siin kõigi meie korrespondentide ning nende kaudu ka võimalikult paljude endiste kaardiväelaste ja partisanide, aga ka nende omaste ja sõprade poole palvega: panna hoolikalt kirja kõik Suure Isamaasõja päevilt meelde jäänud sõdurilaulud, sõdurielule iseloomulikud ütlused, vanasõnad, kõnekäänud ja jutud ning saata või tuua need Riikliku Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakonda, Tartu, Aia 42, kus need tähtsa mälestusmaterjalina säilitatakse ning teaduslikuks uurimistööks kasutatakse. Keegi ärgu pidagu oma mälestusi liiga vähetähtsaks või tühiseks. Alles võimalikult paljudelt kogutud mitmekülgse ja rikkaliku materjali põhjal saame terviklikuma kujutluse sellest, kuidas Suur Isamaasõda on kajastunud eesti sõjameeste ja eesti rahva poeetilises loomingu. Lühidalt võiksime sellesse puutuvad soovid ja nõuanded kokku võtta järgmiselt.

Mida kogutakse? Vaimse loomingu tooteid, mis Suure Isamaasõja aastail liikusid kas Eesti Kaardiväe Laskurkorpuse väeosade või partisanide keskel ja mis nii või teisiti kajastavad nende võitlusi sõja-aastatel. Kogumist väärrib ka okupeeritud Eestis tekkinud fašismivastane rahvalooming. Arvesse tulevad nii neil

aastail loodud kui ka vanemast rahvatraditsioonist üle võetud ja ajakohastatud tooted. Trükikirjandusest õpitust kuulub kogumisele see, mille trükiteksti on muudetud või täiendatud. Esijoones tuleb tähelepanu omistada mitmesugustele algupärastele sõdurilauludele, nagu rivi-, nalja-, pilke- (hitlerlastest), armastus- ja meeleolulaulud, aga ka eri sündmuste või juhtumuste puhul koostatud laulukujulised sketšid ja montaažid, kui need on saanud üldisemalt lauldavaks, muutunud nagu rahvalauludeks. Lauludele märgitagu võimaluse korral juurde ka viisid, mille järgi neid on lauldud.

Samuti kuuluvad hoolikale kogumisele Suure Isamaasõja aegsele sõdurielule iseloomulikud vanasõnad, kõnekäänd, ütlused ja võrdlused (näiteks: „püssi vuntsima” — püssi puhastama, „ahv” — sõduripakk, „toru” — kahur, suurtükk, „landil käima” — toitu hankimas käima jne.). Kuid samuti on vaja jäädvustada ka neid vanasõnu ja kõnekäände, mis sõja-aastail liikusid partisanide või elanikkonna keskel.

Senisest hoolikamalt tuleks küsitleda ja jäädvustada ka Suure Isamaasõja aastail eestlastest nõukogude armeelaste keskel liikvel olnud rahvajutte: muinasjutte, anekdoote, paroodiaid, nalja- ja pilkejutte vaenlastest, muistendeid, fantastilisi „tõestisündinud lugusid”, jutustusi kangelastest, vägitegudest jne. Senistes korjandustes leidub jutumaterjali väga vähe. Väga huvitavad oleksid veel sõdurite omavahelised mängud ja ajaviited, väeosades esitatud rahvatantsud, omaloomingulised tantsud, kasutamisel olnud rahvaomased pillid ja pillilood. Kas ei ole lihtsast kättejuhtuvaist vahendeist kombineeritud muusikariistu ja milliseid nimelt? Kuidas ja milliseid lugusid neil mängiti?

Riiklik Kirjandusmuuseum sooviks oma kogudesse ka käsitajalisi sõdurilaulikuid. Kui neid ei soovita loovutada lõplikult, saadetagu ainult ajutiseks kasutamiseks.

Igasuguse folkloristliku materjali kogumisel ja kirjutamisel, eriti Suure Isamaasõja folkloori puhul, on väga oluline ja väärtuslik andmestik, mis lisatakse iga üksiku pala juurde. Näiteks: kellelt see on kuulnud või saadud? Kas jutustaja või kirjapanija kuulus ise Laskurkorpuse koosseisu? Millal ja mis

asjaolude tõttu see pala on loodud? Kes on olnud loojad ja tähtsamad esitajad või levitajad? Kas laul, ütlus või muu oli liikvel lühemat või pikemat aega? Kas kõnealust pala kasutasid ka kunstilise isetegevuse kollektiivid? Kas mäletatakse, et mõni laul või jutt oleks tõlgitud vene keelest? Millal ja kelle poolt tõlgitud? Kuidas kõlab venekeelne vaste? Igale palale lisatud märkmed ja andmed tõstavad suuresti korjanduse väärtust.

Kuidas kirjapanekuid teha, seda on lähemalt selgitatud peatükis „Soove rahvaluule kirjapanijaile”.

Kogume tööstustöölise rahvaluulet!

Kodanlikul ajal on jäetud hoopis tähele panemata tööstustöölise rahvaluule. Ei tuntud küllaldast huvi meie rahva selle osa vastu, kellel on selja taga mõnes paigas juba saja aastaga mõõdetav minevik. Kahtlemata oli peamiseks põhjuseks asjaolu, et kodanlikul ajal oli see ainestik vastuolus valitseva klassi huvidega ja seepärast hoiduti selle kogumisest kui klassivõitlust paljastavast rahvaloomingu osast. See mineviku viga tuleb parandada, sest tänapäeva rahvaluuleteadus hindab kõrgelt tööliklassi suulist loomingut ja on teadlik, et ilma selleta pole võimalik koostada töörahva tõelist ajalugu. Selle eesmärgi saavutamiseks tuleb arvestada allpool esitatud rahvaloomingu liikide puhul eeskätt kõike seda suulist traditsiooni, milles kajastuvad tööliste klassivastuolud oma rõhujatega, ülestõusud, vastuhakud, streigid ja teised klassivõitluse väljendused, millede abil tööliklass taotles soodsamaid elutingimusi ja kodanliku võimu kukutamist.

Mitmesugused sündmused ja nähtused tööliste elus, nagu rõhujate ülekohus, tööliste ebainimlikud elutingimused ja omavahelised suhted jm. on rahvasuus jäädvustatud kas rahvaomase luuleloominguna või mälestustena ja kantakse edasi suust suhu. Riikliku Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakond on võtnud üheks oma ülesandeks koguda tööliste seas tekkinud, levinud ja oma-seks saanud rahva suulist loomingut, rahvaluulet. Seesuguse ainestiku saamiseks oleme ka juba varem kirjutanud vabrikute ja tööstuste lähikonna rahvaluulekogujaile. Algul andis see vähe tulemusi. Käesoleval aastal on meile väärtuslikke kirjapanekuid

Exhibi

Kohtla-Järve põlevkivikaevandustest saatnud Endel Mets. See materjal sisaldab huvitavaid vanasõnu ja kõnekäände, jutustusi ja mälestusi, mis välja kasvanud selle tootmisala iseloomust. Ka on sm. E. Mets kiiduväärse algatusena korraldanud Kohtla-Järve Eesti Keskkooli vanemate klasside õpilaste hulgas rahvaluule kogumise võistluse.

Riikliku Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakond pöördub kõigi tööstuskeskustes asuvate töötajate, vanade ja noorte poole palvega panna kirja järgmist rahvasuus elavat ainestikku:

Esijoones tuleksid kogumisele ja üleskirjutamisele tööstustöölise hulgas käibel olevad laulud, mida on loonud tööliised, mis on saanud tööliste seas lauldavaks ja kajastavad tööliste elu mitmesuguseid nähtusi nii tsaari-Venemaa, kodanliku Eesti kui ka sotsialistliku ülesehitustöö ajajärgust. Kirjapanemist väärivad ka vanemast rahvatraditsioonist või trükikirjandusest pärinevad laulud, mis vastavas tööstuskeskuses on muudetud ja kohandatud oma oludele ning seesugustena saanud tarvitatavaiks.

Kahtlemata peaks igas tööstuskeskuses leiduma laule, mis on loodud endisaegsete rõhujate ja nende käsilaste pilkamiseks, nende ülekohtuse tööliste kohtlemise iseloomustamiseks, samuti laule tööliste omavahelistest suhetest ja paljudest teistest nähtustest.

Ühenduses töö erineva laadiga on tarvitusel olnud ka erisuguseid kõnekäände ja vanasõnu. Nii on põlevkivikaevandustest kirja pandud tükitöölise ja päevatöölise ütlusi, mis näitavad kummagi tööliste liigi erinevat suhtumist töösse kodanikul ajal. Selliseid kõnekäände ja vanasõnu, mis pärinevad minevikust ja on tekkinud vastavalt töö iseloomule, peaks leiduma kõigis tööstuskeskustes.

Samuti väärivad kirjapanemist vanade tööveteraanide mälestused tööliste endise elu igakülgsest olukorrast, näit. väikesest töötasust, laste tööjõu kasutamisest, tööinvalidide ja vanade tööliste viletsast olukorrast ja teistest seesugustest nähtustest, jutustused tööstuse asutamisest ja algaegadest, aga ka hilisematest ajajärkudest. Väga hinnatavad on andmed sellest, mis põhjusel inimesed siirdusid vabrikutööliseks kõige vanemast ajast peale, eriti aga neil aegadel, mil valitses meie maal veel

mõisaorjus. Kes olid XIX sajandil (muidugi, kui see vabrik oli juba tollal olemas) vabrikutöölised ja kust nad tulid?

Väga suure ajaloolise tähtsusega on see osa rahvaloomingust, mis kõneleb kapitalismiaja tööliste streikidest, organiseeritud ülestõusudest ja vastuhakkudest. Eriliselt väärtuslikud ajaloo allikmaterjalina on laulud, jutustused ja mälestused 1905. a. revolutsioonist (näit. „Saksad surevad, mõisad põlevad”), Oktoobrirevolutsioonist (1917) ja kodusõjast (1918—20).

Meid huvitavad ka kirjeldused tööliste omavahelistest suhetest nii minevikus kui käesoleval ajal. Kirja panna tuleks veel naljandid, mis on võrsunud vastava tööstuse oludest ja töö iseloomust. Ülestähendamist vääriskid ka igasugused kombed ja tavad, mida töölised ühenduses oma tööga on tundnud ja pidanud. Pandagu kirja ka need ainealad, mis siin on jäänud mainimata.

Kõikide teadete juurde tuleb lisada täpsed andmed isikust, kellelt teated saadud, kus kohas ja millal kuulnud, vastavalt nõudeile kirjanekute kohta, mis esitatud lk. 8—12.

Küsimusi vanasõnade alalt.

Vanasõnad — need rahvasuus üldtarvitatavad lühikesed, püsiva sõnastusega luuleloomingulised ütlused — väljendavad tegeliku elu kogemustest võrsunud elutarkust ja õpetust. Rahvapäraseks, üldtarvitatavaks saab vanasõna siis, kui selle tõde on tunnustatud selles ühiskonnaklassis, kus see vanasõna on käibel, kui see vastab valitsevale olukorrale, rahva mõtlemisviisile ja tõekspidamistele, sest valiku teostajaks on rahvaloomingu suulise edasikandumise tõttu rahvas ise.

Rahvaluulekogujaile on vanasõna üks raskemaid alasid. Riikliku Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakonnas on küll ligikaudu 160 000 vanasõna ja kõnekäändu (siia hulka on arvatud ka teised), kuid siiski ilmneb selles ainestikus puudulikkust ja juhuslikkust. See avaldub juba maa-alaliseltki, sest paljudest paikondadest on kogutud vanasõnu liiga vähe. Veel enam aga jätab soovida sisuline külg, mille puudulikkus vajab ilmtõingimata täiendamist, et olla usaldatavaks allikmaterjaliks teaduslikus uurimistöös ja vanasõnade trükkitoimetamisel.

Kogumisretkedel viibivad teaduslikud töötajad ja üliõpilased ei saa selle rahvaluuleliigi alal kuigi palju ära teha. Kõige paremini peaks selle ülesande teostamine õnnestuma just kohapealseil rahvaluulekogujail, sest vanasõnad tuleb jäädvustada niiviisi, et nähtuks nende tähendus ja väärtus tegelikus elus, kuidas ja missuguses ühenduses need esinevad inimeste kõnes. Sel puhul on vajalik arvestada ja üles märkida ka kõnelejate praegune tööala ja sotsiaalne seisund, nende kodanlusaegne sotsiaalne päritolu (oli ta varemini maata inimene, väikemaapidaja, keskmik või

suurtalunik). Vajame neid andmeid selleks, et selgitada iga ühiskonnakihistuse erinevat mõtlemisviisi ja maailmavaadet. Kui kohapealne koguja kannab endaga alati kaasas paberit ja pliiatsit, et vajaduse korral saaks kohe kuulnud vanasõna ja kõnekäändu kirja panna, siis peaks aja jooksul kogunema tähelepanelikul korjajal kena hulgate ütlushi, pealegi oskab ju kohalik elanik kõrva teritada eriti niisuguste inimeste kõne puhul, kel on viisiks kasutada jutus tavalisest rohkem vanasõnu.

Vanasõnade kirjapanek on vajalik kõikjalt üle kogu maa. Selle ülesandega saaksid hakkama väga paljud. Järgnevalt esitatakse mõningad teemad, mis hõlbustaksid kogujal vestluse suunamist.

Rikka ja vaese vahekord minevikus.

Milliseid vanasõnu ja kõnekäände teatakse r i k k a j a v a e s e kohta ajast enne nõukogude korra kehtestamist, nende vastuolulise seisundi, teineteisele vastu käivate huvide iseloomustamiseks (näit. „Rikka tõi ja vaese õlu kuulukse kaugele”, „Kes vaest vaderiks või puujalga pulma kutsub” jt.)? Kas teatakse vanasõnu, mis kujutavad rikka ja vaese elutingimuste erinevust, vaese töövaeva kasutamist (näit. „Vaene vangub koodivarrel, rikas ringutab magada”)?

Milliseid vanasõnu ja kõnekäände tuntakse raha ülekohtuse võimu kohta endistel aegadel (näit. „Kuld katab kuninga silmad”)? Milliseid vanasõnu tuntakse ühenduses k o h t u g a, mis annab õiguse rikkale (näit. „Kel vägi, sel võimus, kel kukkur, sel kohus”)?

Talupoja ja mõisniku vahekord.

Talupoja suhe mõisaga oli feodalismi ajal meie talurahva elus kõige põletavam küsimus, millest olenesid enam kui ühestki muust talupoja elamisvõimalused. Mõisniku ja talupoja lepitamatu vaenu kajastavaid vanasõnu ja kõnekäände on aga seni kogutud suhteliselt vähe.

Kas tuntakse Teie ümbruskonnas vanasõnu ja kõnekäände, rahvapäraseid ütlushi ülejäu käivatest t e o k o h u s t u s t e s t,

mõisaorjusest (näit. „Kurjal härral kulda palju”, „Saksal sada kõhtu ja tuhat suud” jt.)? Valitseva klassi piiramatu võimu mitmesuguseid avaldusviise talurahva vastu nimetasid eestlased rahvapäraselt „s a k s a v i h a k s”. Kas on teada vanasõnu ja kõnekäände, mis käivad selle „saksa viha” kohta (näit. „Saksa viha ja miilituli on üks”)? Kas on tuttav mõni seesugune vanasõna või kõnekäänd, mis puudutab talupoegade põgenemist ränkade teokohustuste eest (näit. „Jumal päästa pagejat ja väsita tagaajajat”)? Milliseid vanasõnu teatakse talumaade mõisale võtmise, mõisastamise, ja inimeste talust väljaajamise kohta (näit. „Kus kungas, seal kõrts, kus mägi, seal mõis — talud kõik soos ja rabas” jt.), või mõisnikkude poolt nimetatud „mõisavarguse”, teoliste „laiskuse”, töölt kõrvalehoidumise ja „kangekaelsuse”, mõisahärraga kohtuskäimise kohta? Kas on teada ütlusi mõisa ametimeestest, nagu opmanist, kupjast, kiltrist, aidamehest ja rehepapist? Milliseid vanasõnu teatakse kirikust ja pastorst? Pastorst kui mõisniku käsilasest?

Peremehe ja sulase vahekord feodalismi ja kapitalismi ajal.

Mõisale tehtavate teokoormiste raskustega võitlev talupere mees nõudis omalt poolt jälle sulaselt nii teolkäimist kui ka talutöö tegemist. Sulase ja peremehe vahekord kajastub ka vanasõnades. Ühelt poolt tundub peremehele sulase töö ikka vähesena, temale makstavat palka mitteväärivana, sulasele aga temalt nõutav tööhulk ülekohtuselt rängana. Seetõttu avaldub sulase ja peremehe vahekorda puutuvais vanasõnus ja kõnekäändudes kahesugune mõtlemisviis, näit. „Ori vaatab otsa pääle, päeviline palga pääle”, milles tuleb ilmsiks peremehepoolne halvustav suhtumine sulase töösse, kuid ütluses: „Parem oma riide soe kui peremehe töö soe” nähtub sulasepoolne käsitus võõrale tehtavast tööst, millest tegija tulu ei saanud. Seesuguseid vanasõnu ja kõnekäände leidub rahvasuus rohkesti. Nende kirjapanek on väga vajalik kasutamiseks väärtusliku ajalooallikana teaduslikus uurimistöös. Kõik peremehest ja sulasest kõnelevad ütlused tuleks üles kirjutada.

Saunik, vabadik, pops.

Kas tuntakse vanasõnu, kõnekäände, rahvapäraseid ütlusi saunarahva, vabadikkude, popside, mõisamoonakate ja teiste maata inimeste kohta (näit. „Parem kivi nurgas kui pops majas” jt.)?

Töölalad.

Samuti tuleks jäädvustada vanasõnad, mis käivad mitmesuguste tööalade, nagu kalastus, jahipidamine, põllundus, taluelu, majapidamistööd, käsitööd, mitmesugused elukutsed (rätsep, kooliõpetaja, mölder, kaupmees, arst jt.) kohta, üldse kõik tööd käsitlevad ütlused. Näit. „Narrid põldu üks kord, põld narrib sind üheksa korda”, „Susi suvine kangas, kahr kangas haina aigu”, „Koolmeistri riistad on ree peal”, „Kalamees toidab kassi, kütt ei toida kedagi” ja palju teisi.

Inimene töös ja tegevuses.

Rahvas tunneb rohkesti vanasõnu inimese omaduste kohta, mis avalduvad töös ja tegevuses. Need oleksid: usinus ja laiskus, hooletus, ruttamine ja aeglus, püsivus, edasipüüdlikkus jne. Näit. „Virk vigasid parandab, laisk laiali laotab”, „Hooletus ees, õnnetus taga” ja muud sarnased, mis kõik väärivad kirjapanekut ja rahvaluule kogumise keskusse saatmist.

Perekonnaelu.

Ühiskonnas etendab abielu ja perekonnaelu tähtsat osa. Arvukad vanasõnad kõnelevad lapsest, laste vanematest, kasvatusest, kosimisest ja meheleminekust, pulmarest jne. Näit. „Vanemate süda laste küljes, laste süda kivi küljes”, „Mees pulmas, hobu põrgus” jt. Sääraste vanasõnade üleskirjutused aitaksid meil pilti saada meie endispõlvede elukorraldusest.

Kuid mitte ainult vanasõnad siin esitatud küsimuste kohta ei tule kirja panna, vaid kõik, mida teab koguja ise ja mida tuntakse ümbruskonnas.

Vanasõnade ja kõnekäändude üleskirjutamisel tuleb erilist rõhku panna sellele, et need pandaks paberile jutustaja rahvapärase sõnastuses, selles keelekujus, nagu seda kohapeal tarvitatakse. Kui vanasõnade ja kõnekäändude sisu pole ilmselt selge, tuleb lisandada neile seletus. Üleskirjutised varustatagu ka nõutavate andmetega jutustaja isiku, koha, sotsiaalse päritolu ja muu kohta, vastavalt peatükis „Soove rahvaluule kirjanijaile” esitatud nõudeile.

Küsimusi põllunduskommetest.

Põllundus oli eelajaloolisest ajast alates meie esivanemate põhiliseks majanduslikuks tegevuseks.

Maaharimise alged Eesti NSV pinnal ulatavad tagasi u. 2000 a. enne meie ajaarvamist. Põllundus etendas esialgu kõrvalist osa jahinduse ja kalastuse kõrval. Meie ajaarvamise algul saab ta aga määravaks elatusallikaks.

Tänapäevase hoogsa põllumajandusliku kollektiviseerimise tõttu on ununemas minevikku kuuluva põllunduse eramajandusliku vormiga ühenduses seisnud kombed. On viimane aeg teostada järelkorjandust sel alal, sest senikogutud materjali vaatlusel selgub, et andmed on veel küllalt juhuslikud ja puudulikud. Nii ei nähtu meie senistest põlluharimisviiside ja -kommete kirja-panekutest mingisuguseid erinevusi endisaegse talurahva jõukama ja vaesema kihi vahel, ei nähtu jõukama taluperemehe omakasupüüdlikkude sulase, popsi, sauniku, vabadiku ja teiste kehvikute ärakasutamist oma isiklike tulude suurendamiseks. Ka ei valgusta senised üleskirjutised võimalusi, kuidas pops, saunik ja teised kehvikud teostasid tööd oma põllulapil, millistel tingimustel said nad peremehelt hobuse, kui neil omal polnud. Peamiselt tuleneb säärane teatmete puudulikkus sellest, et kodanlik ajalookäsitlus kujutas meie külaühiskonda ühtse tervikuna, kus polnud mingit kihistumist jõukamateks ja kehvemateks, ei näidatud klassivastuolusid talurahva vaesema ja jõukama osa vahel. Esinevate lünkade täiteks palutakse saata lisamaterjali, mille kogumise hõlbustamiseks esitatakse käesolev küsitluskava erapõllunduse alalt.

Maapidamise uued, kollektiivsed vormid kolhooside ja sovhooside näol toovad kaasa uusi kombeid ja tavasid, mida samuti tuleb jälgida ja kirjas jäädvustada.

Kogu küsimustik on jaotatud kuude osasse põllutööde arengu järjekorras. Iga peatüki puhul tuleks küsitlemisel silmas pidada majanduslikku erinevust rahvakihtide vahel, kuidas vastava tööga tuli toime kehvik, s. o. pops, saunik, vabadik, sulane oma maalil ja kuidas vastava töö teostas jõukam talupoeg. Vastuste abil tahame kujundada selge pildi neist raskustest, mis tulid kehvikul-maaharijal ületada, et kuidagiviisi kiratsedes elu säilitada. Vastandina vaese talupoja elatusviisile vajame andmeid ka jõukamate talupoegade põllupidamisest, mille teostamisel kasutati ära palgaliste, vabadikkude, popside, saunikute ja teiste kehvikute tööd. Tahame teada, kas töötajale nende töö eest tasuti ja milline see tasu oli. Need andmed on väärtuslikuks ajalooallikaks, mille abil on võimalik ümber lükata senised väärkäsitlused meie rahva minevikust.

Vajalik on küsida iga kombe ja põlluharimisviisi puhul, kas seda tunakse ja kasutatakse veel tänapäeval, kui mitte, siis millal oli see jutustaja teada viimati tarvitusel (kas jutustaja elu ajal, tema vanemate, vanavanemate ajal või on võimalik esinemisaega teiste sündmuste abil meelde tuletada). Kommete kirjeldamise kõrval on soovitatav koguda samuti sellealaseid mänge, laule, vanasõnu, kõnekäände ja muud. Võimaluse korral lisatagu kirjeldustele ka jooniseid ja fotosid.

Missuguseid vanimaid põlluharimisviise mäletatakse (kuuldud, nähtud või on veelgi kasutamisel)?

Sõõrd (ale).

Kas sõõru (e. ale) tegemine ja kütise põletamine on tuntud?

Millal viimati tehti koha peal sõõrdu, põletati kütist?

Kas sõõru tegemisel arvestati ka kohta ja aega?

Missuguseid tööriistu tarvitati sõõru tegemisel, ale põletamisel?

Kuidas toimus sõõru tegemine ja kütise põletamine, kas üksiktalude viisi või kollektiivselt?

Kas oli tööjaotus meeste, naiste ja laste vahel?

Kuidas algas sõõru tegemine? Kas on viisiks olnud algul süüa? Kas olid seks eritoidud?

Kas sõõrutegijad on midagi ette võtnud, et end kaitsta võimaliku ohu ja õnnetuse vastu, ja mida nimelt?

Missuguseid kombeid tunti ühenduses sõõrumaaga?

Missugune puu (okas-, lehtpuu) langetati esimesena? Kas kõik puud lasti maha?

Mis tehti mahalastud puudega? Kas nad kõik jäid sõõrumaale?

Millal toimus põletamine, kas kohe peale langetamist või hiljem? Kas sel puhul arvestati ka aega, tuult ja muud?

Kes süütas tule? Kuidas see toimus? Kas on tule saamiseks tarvitatud piksekivi, hõõrumise teel saadud tuld? Miks?

Kuidas toimus põletamine?

Kuidas hoiti ära tule levimine metsa?

Kütis.

Kas kütise põletamiseks sobis iga koht? Milla! raiuti kütise haod?

Kuidas haod asetati kütisemaale, kas lahtiselt, kubudena või kuidagi teisiti?

Millega ja kuidas kaeti haod?

Millal algas hagude põletamine? Kas arvestati ka ilma, tuult?

Kas haod pandi kündmata või värskelt küntud maale?

Kuidas toimus hagude süütamine ja põletamine?

Missuguseid kombeid teatakse ühenduses kütise põletamisega?

Kas kõikidel talupoegadel oli võimalus sõõrdu teha, kütist põletada? Kes selle töö teostas — kas oma talu rahvas või tarvitati lisajõuna päevilisi, saunikuid jt.? Kas see abi oli tasuline? Kas kasutati ka naabrite abi? Kas naabrite abi puhul esines tagasitegemise kohustus?

Sõnnikuvedu.

Missugust aega peeti parimaks sõnnikuveo ajaks (kuu, päev, tähtpäev)? Miks?

Kas sõnnikuveo aja valikul arvestati ka ilmastikku, tuult?
Miks?

Kas veeti laut tühjaks? Miks?

Mida tehti, kui laut või tall oli tühjaks veetud?

Millal ja mitu korda sõnnikuveo ajal söödi?

Kas oli ka eritoite ja missugused need olid?

Kas esines sõnnikuveol tööjaotus meeste, naiste ja laste vahel?

Kes tavaliselt viis esimese koorma põllule? Kas on tuntud komme, et esimene koorem viidi salaja varem põllule?

Mida tehti esimese koorma põllule saatmisel?

Kuidas toimus lüps sõnnikuveo päeval?

Missugune tegevus oli keelatud sõnnikuveo päeval?

Kas sõnnikuveo päeval on üle hangu hüpatud? Miks?

Kuidas toimus sõnnikuveo lõpp?

Mida arvati viimasest vedajast?

Kas vedajaid on kastetud? Millal kasteti? Kes kastis? Kuidas kasteti? Miks? Kas kastetavale tavatseti midagi anda? Mida anti ja miks?

Missugused olid veopäevade toidud? Kas need olid ühesugused loomalauda, sealauda jne. puhastajaile ja vedajaile?

Millal toimus sõnniku laotamine? Kas sel puhul arvestati ka aega, tuult, kuud ja muud?

Kes laotasid sõnnikut?

Kas oli erinõudeid vedajate ja laotajate riiete suhtes?

Kas ka laotajaid on kastetud?

Kas sõnnikuveo ajal olid mõnesugused tööd keelatud või eriti soovitatud?

Missuguseid sõnnikuveooriistu tunti? Kas oli nendega ühenduses mingisuguseid kombeid?

Millal sõnnik sisse künti?

Missugust sõnnikut tarvitati põllule (aluspõhust, aluspõhk ja mingi lisa)? Kas on tarvitatud ka lisaväetist ja missugust?

Kas vedu toimus omal jõul või tarvitati päevilisi, saunikuid abiks? Missugune oli abi — tasuline, tasuta? Kui tasuline, siis kellele tasuti ja mis laadi see tasu oli?

Künd.

Missuguseid põlluharimisriistu tunti vanasti?

Kas on veel tarvitusel karuäke, harkader? Millal neid viimati tarvitati?

Kas on teada, missuguseid kombeid tunti ühenduses adra ja sahaga?

Kuidas ja kuhu tuli ader jätta söömise ajal, talveks, ööseks, kündi lõpetades?

Millal tuli ader valmistada? Kas esines erilisi nõudmisi adra materjali ja valmistamise kohta?

Millal toimus künd?

Kuidas algas künd? Kes alustas? Kust kohast tuli alata? Kuidas aeti esimene vagu?

Kuidas hoolitseti künnihobuse eest? Mida tuli meeles pidada rakendamise juures?

Mida arvati õnnetustest künnipäeval?

Kas püüti künnipäeval saaki ennustada ja kuidas?

Kuidas käituti esmakordse kündjaga?

Mida arvati piiripeenra ja muru üleskündmisest?

Kas on viisiks olnud kündjat kasta? Kuidas see toimus?

Missugune oli künnipäeva toit?

Kas kündja on tarvitanud mingisuguseid ettevaatusabinõusid vilja paremaks kasvuks?

Mida arvati sirgest, mida kõverast vaost?

Kas kündja tohtis istuda või pikali heita?

Kuidas toimus künni lõpp?

Missugune oli künnivitsa saatus?

Millal algas äestamine?

Milliseid ettevaatusabinõusid esines äestamise puhul?

Kas on tuntud komme äestada seliti pöördud äkkega? Miks seda tehti?

Kuidas tuli äestada (liikumise suund)?

Kas ka äestajat on kastetud? Kuidas ja millal seda tehti?

Missuguseid keelde ja käske pidi äestaja meeles pidama?

Kas künni ja äestamise päeval tohtis majast midagi välja anda?

Kas kõigis majapidamistes teostati künd omal jõul või vajati võõrast abi? Kes vajas abi? Missugust abi vajati? Missugustel tingimustel saadi seda abi?

Külv.

Kuidas toimus sõõru- ja kütisemaa seemendamine? Kas külvati otse tuha peale või künti maad enne külvi? Kuidas tuha peale külvamise puhul seeme kaeti?

Missugust vilja külvati sõõru- ja missugust kütisemaale?

Kas tehti vahet esimesel ja järgnevail aastail külvatava vilja vahel?

Mitu seemet saadi kütise- ja sõõrumaalt eri viljadest?

Kuidas prooviti seemne idanemisvõimet?

Millal alati eriviljade külvi? Kuidas määrati külviaeg? Mida arvestati külvi algul (ilm, tuul, kuu)?

Kas esines ka kombeid ühenduses külviseemnega enne külvi? Missuguseid?

Missuguste kaitseabinõudega loodeti kindlustada head vilja-saaki?

Kuidas ja kui tihedalt toimus eri viljade külv?

Mida teatakse külvirinnast, külvikepist?

Kuidas pidi külvaja käituma? Missuguseid nõudeid tuli tal arvestada (puhas pesu, rääkimise keeld)?

Kuidas nimetati külvinõu? Missugused kombed olid ühenduses külvinõuga? Kuidas seda tuli hoida?

Kas külvajal oli viisiks enne külvi midagi teha, et saada kaitset võimaliku õnnetuse ja nn. „kurja silma” vastu ja mida nimelt?

Kas esines ka naiskülvaja ja kas kõikide külvitööde puhul?

Kuidas lõpetati külv?

Missuguseid kombeid teostati hea külviõnne saavutamiseks?

Kas esines vastastikku abistamist külvi ajal (seeme, tööjõud)? Kuidas tasuti abistajaile?

Lõikus.

Millal algas lõikus ja kes seda alustas?

Mida tuli silmas pidada lõikuse aja arvestamisel?

Kas on teada mõningaid kombeid, mida kasutati enne lõikuse algust?

Kuidas alati lõikust (suund jm.)?

Mis tehti esimeste kõrte või vihuga? Mis on hiirevihk, kolli-vihk?

Kuidas asetati lõigatud vili? Miks?

Kas oli lõikuse ajal põllul söömine lubatud? Kas oli eritoite?

Missugused tööd olid keelatud lõikuse ajal?

Missuguseid tööriistu tarvitati lõikuse ajal?

Millal tarvitati ja tarvitatakse sirpi?

Missuguseid kombeid tunti ühenduses tööriistadega?

Kuidas jäeti põld, kui õhtul koju mindi?

Mis on „rukkisitikas“?

Missuguseid lõikuse nalju ja mängu tunti?

Kuidas toimus lõikuse lõpp? Kas on seejuures silmas peetud aega, viimase kaare suunda jne.?

Kes lõikas viimase vihu? Mis tehti viimaste kõrte, viimase vihuga? Missugused kombes olid ühenduses viimase vihuga? Missugune oli viimase vihu saatus hiljem?

Mida arvati viimasest lõikajast?

Mis tehti tööriistadega peale lõikuse lõppu?

Millal toimus sirpide viskamine? Kuidas seda tehti? Miks? Kas teatakse laule selle kohta?

Kas tunti „jänese püüdmist“, „nälja püüdmist“? Millal seda tehti? Kuidas see toimus?

Mis on „viljaema“?

Mida teatakse „rukkiorikast“?

Mida arvati kõrte plaksumisest lõikuse ajal?

Kas kõik viljad seoti vihkudesse?

Millal ja kuidas toimus vihkude hakkipanek? Kuidas tehti hakke, kuhja?

Mida arvati mahajäetud kõrtest?

Kas on pühitsetud lõikuse lõppu? Kuidas see toimus?

Kui kauaks jäeti vili põllule?

Kas lõikustöö tehti omal jõul või kollektiivselt? Kui kollektiivselt, kas abistamine oli tasuline?

Missuguseid ettevalmistusi tegi niitja enne lõikust? Miks?

Kas lõikusele mindi tavalises tööriietuses või oli erilisi nõudeid riietuse suhtes (puhtad riided jne.)?

Kuidas tuli lõikajast mööduda?

Mida arvati käe veristamisest lõikuse ajal?

Kuidas seletati seda, kui sirp või vikat riivas kivi või teise lõikaja sirpi?

Kas on olnud viisiks, et lõikaja esimesele vihule, esimestele kõrtele istub või pikali heidab? Miks?

Mida arvati viimasest töötegijast (viimane sõnnikuveol, lõikusel jne.)?

Kas tervitamine põllutööde ajal oli lubatud? Mis vastati?

Kas lõikus teostus oma majapidamise tööjõuga või vajati võõrast abi? Kelle abi kasutati? Kas ja kuidas tasuti abi eest (tasu rahas, natuuras, tagasitehtav töö)?

Kui on tuttav mõni põllundusse puutuv komme, mille kohta siin ei ole esitatud küsimusi, siis on soovitav ka see kirja panna ja meile saata.

Vastused esitatud küsimustele tuleks üles tähendada vastavalt lk. 8—12 toodud nõudeile.

Saatkem muuseumile ka kirjandusloolist materjali!

Riikliku Kirjandusmuuseumi Käsikirjade Osakond (endine Eesti Kultuurilooline Arhiiv) kogub eesti kirjanike kui ka hariduse- ja kultuuritegelaste kirju, käsikirju, dokumente, ülesvõtteid ja mitmesugust muud teatava kirjaniku või kultuuritegelasega seoses olevat arhiivmaterjali, et säilitada see tulevastele põlvetele ja teha kättesaadavaks uurijatele. Osakond on seni kogunud eesti kirjanduse ja üldse eesti kultuurilooa seoses olevat käsikirjalist materjali üle 2 miljoni lehekülje. Siin on kirjanike ja kultuuritegelaste väärtuslikku isikulist materjali kui ka kirjanduslike ja kultuurilooliste organisatsioonide, kirjastuste, trükikodade jne. arhiivmaterjale. Kuid kogutud materjal ei ole kaugeltki ammendav; temas esineb palju lünki, mis nõuavad täitmist.

Et kirjandusliku arhiivmaterjali säilitamine ja kättesaadavaks tegemine teaduslikule uurimisele on tähtis ülesanne nõukoguliku kirjanduskultuuri arendamisel, siis pöördub RKM-i Käsikirjade Osakond rahvapärandi kogujate poole palvega teostada ka kirjanduslike materjalide kogumist. Oma laadilt ja sisult võivad need materjalid olla mitmesugused. Rahvasuus säilinud teadete kogumise puhul mitmesuguste kirjanikkude kohta on soovitatav rõhku panna eriti säärase andmete jäädvustamisele, mis valgustavad teatava kirjaniku suhtumist tema aja ühiskondliku elu nähtustesse. Üldiselt tuleks materjalide kogumisel silmas pidada järgmisi momente:

1) Koguda ja saata Muuseumile rahva seas säilinud mälestusi ja teateid kirjaniku või kultuuritegelase kohta (andmeid eluloost, maailmavaatest, vanematest, kodukohast, sõpradest, ühiskond-

likust tegevusest, teoste saamisloost, teoste tegelaste algkujudest jne.).

2) Koguda ja saata RKM-ile kirjaniku kirju (ka kirjanikule saadetud kirju), käsikirju, fotosid kirjanikust ja ta lähematest omastest, grupiülesvõtteid sõprade ja tuttavatega, fotosid kirjanikuga seotud maakohtadest ja teoste tegelaste algkujudest, mitmesugust dokumentaalset materjali seoses kirjanikuga.

3) Informeerida RKM-i juhtudest, kui teatakse kuskil leiduvat mõne kirjaniku kirju, käsikirju, fotosid ja muud sellesarnast, mille omandamisküsimust kogujal kohapeal pole võimalik lahendada.

4) Koguda, või kui see pole võimalik, siis informeerida RKM-i teatavale kirjanikule kuulunud raamatutest, eriti kirjaniku allkirja ja pühendustega varustatud raamatutest ja ka esemetest.

5) Koguda ja saata RKM-ile mälestusi, teateid kui ka dokumentaalmaterjali ning ülesvõtteid mineviku ajastu kirjanduslike rühmituste, nagu „Noor-Eesti”, „Siuru”, „Tarapita”, „Kirjanduslik Orbiit” kohta.

Kogumistöös tuleks esijoones pidada silmas meie kirjanduse mineviku kui ka oleviku tuntud kujusid, kelle loomingus on hinnatavaid progressiivseid jooni (Kr. J. Peterson, Koidula, Kreutzwald, C. R. Jakobson, Pärn, Reinald, Kunder, Kuhlbars, Tamm, Veske, Jakob ja Juhan Liiv, Bornhöhe, Kitzberg, Peterson-Särgava, Vilde, Tammsaare, Sööt, Haava, Tuglas, Vares-Barbarus, A. Jakobson, Kippel, Sütiste, Antson, Kärner, Sirge, Alle, Semper jt.).

Kogumist tuleks teostada esijoones neis keskustes, kus teatav kirjanik on lühemat või pikemat aega elanud ja tegutsenud, näit. Väike-Maarjas (Jakob ja Juhan Liiv, J. Tamm, P. Jakobson, K. Krimm, O. Münther), Otepääl (Wulff-Õis, J. Pärn), Pärnus (J. V. Jannsen, L. Koidula, L. Suburg, J. Vares-Barbarus, Aug. Jakobson jt.), Rakveres (Fr. Kreutzwald, J. Sommer — Suve Jaan, Jak. Liiv, J. Kunder, E. Peterson-Särgava jt.), Põltsamaal (K. A. Hermann, E. Bornhöhe, E. Peterson-Särgava, J. Tamm, J. Pärn, R. Kamsen) jne.

Teadete kirjapanemisel märkida ära üleskirjutamise kuupäev, teate andja perekonna- ja eesnimi, elukoht ja tööala, suhe kirja-

nikuga (poeg, õde, onu jne.), samuti märkida ära andmete koguja perekonna- ja eesnimi, tööala ning elukoht. Ülestähendused kirjutada tindiga vihku või valgele vihupaberile, mida vajaduse korral võib saada Riiklikult Kirjandusmuuseumilt.

Samad andmed on vajalikud ka käsikirjaliste ja fotomaterjalide kogumisel, kusjuures viimastele märkida tagaküljele võimaluse korral ülesvõttel olevate isikute või koha nimed ja pildistamise aeg.

Kogutud materjal palutakse saata aadressil: ENSV Teaduste Akadeemia Riiklik Kirjandusmuuseum, Käsikirjade Osakond, Tartu, Aia 42.

Sisukord.

	Lk.
Üleskutse rahvaluulelise materjali kogumiseks	3
Soove rahvaluule kirjapanijaile	8
Hoolikalt koguda Suure Isamaasõja rahvaluulet!	13
Kogume tööstustöölise rahvaluulet!	17
Küsimusi vanasõnade alalt	20
Küsimusi põllunduskommetest	25
Saatkem muuseumile ka kirjandusloolist materjali!	33

Vastutav toimetaja A. Haberman.

Tehniline toimetaja A. Pill.

Ladumisele antud 3. IX 1948. Trükkimisele antud 29. X 1948. Paberi kaust 61×86. $\frac{1}{16}$. Trükipoognaid $2\frac{1}{4}$. Autoripoognaid 1,7. Arvestuspoognaid 1,71. MB 04651. Laotihedus trpg. 37 400. Tiraaž 2200. Trükikoja tellimus nr. 1722. Trükikoda „Hans Heidemann“, Tartu, Vallikraavi 4.

Инструкция по собиранию фольклора № 1.

На эстонском языке.

Эгосиздат „Научная Литература“, Tartu.

Hinnata.

A-17

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00439629 9

AR 050